

Євген Костюк

ДІЯЛЬНІСТЬ РАЦІОНАЛІЗАТОРСЬКИХ ТОВАРИСТВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ УПРОДОВЖ КІНЦЯ 20-х - 30-х рр. ХХ ст.

У статті на основі архівних джерел висвітлюється діяльність раціоналізаторських громадських об'єднань на промислових підприємствах радянської України впродовж розгортання форсованої індустріалізації.

Важливою умовою розвитку економіки сучасної України є забезпечення ефективного функціонування виробництва, приведення його у відповідність зі стандартами провідних країн світу. Розгортання високотехнологічного, наукомісткого виробництва передбачає використання у його функціонуванні принципів раціоналізації. Корисним може бути залучення до налагодження системи раціоналізації виробництва зусиль організованої громадськості. Остання виявляється у цій сфері насамперед у формі різного роду раціоналізаторських товариств. Врахування історичного досвіду діяльності цих громадських об'єднань дасть змогу раціоналізаторам сучасної України з урахуванням удалих кроків і помилок їх попередників поставити раціоналізаторську справу на належний рівень. Формування підвалин розгалуженої системи раціоналізаторських товариств відбувалося упродовж міжвоєнної доби, тому цей період заслуговує на значну увагу при вивченні історії раціоналізаторського руху на українських теренах.

Попри ту важливість, яку мають питання громадського виміру раціоналізації, вони недостатньою мірою привертали увагу дослідників. Окремі аспекти раціоналізаторського руху у радянський час досліджували М.Воскресенська та Л.Новоселов¹, у модерній історичній науці України питань розвитку раціоналізаторського руху торкалися у своїх працях О.М.Мовчан², Д.М.Балан³, Б.Г.Москальов⁴, В.І.Гринчуцький⁵ і С.М.Свистович⁶. Утім, проблеми функціонування раціоналізаторських товариств цими авторами практично не висвітлювалися, що зумовлює потребу в окремому науковому дослідженні.

Метою дослідження є висвітлення діяльності раціоналізаторських товариств на території радянської України упродовж кінця 20-х – 30-х рр. Виходячи з мети, завданнями дослідження є визначення сутності радянської раціоналізації, її основних засад і особливостей її реалізації кожним із раціоналізаторських товариств.

Раціоналізація почала активно розвиватися на промислових підприємствах радянської України у середині 20-х рр. Якщо на початку 20-х рр. основним завданням промислових трестів було налагодження виробництва, то після кризи збуту 1923-24 рр. більше уваги приділяється раціоналізації виробничих і трудових процесів. У період 20-х рр. поняття „раціоналізація виробництва” несло у собі таке змістове навантаження: вдосконалення системи організації та управління виробництвом, раціоналізація виробничих процесів за рахунок застосування нового обладнання, використання досягнень науки та техніки. Особлива увага

© Костюк Євген Сергійович – аспірант кафедри історії та археології
слов'ян Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

приділялася раціоналізації процесів організації управління та виробництва у межах окремого підприємства⁷.

Наприкінці 20-х рр., коли починає розгортатися форсована індустріалізація, раціоналізація переходить на новий рівень, розвивається інтенсивніше, що зумовлює потребу у появі спеціалізованих громадських об'єднань, провідним завданням яких був розвиток раціоналізації. До числа раціоналізаторських товариств, які функціювали на території радянської України у період кінця 20-х 30-х рр., можна віднести Всеукраїнське товариство раціоналізаторів (ВУТОР), Всеукраїнське товариство раціоналізаторів будівництва (ВУТОРБ) і Всеукраїнське товариство раціоналізаторів управління (ВУТОРУ).

Наприкінці 20-х – у першій половині 30-х рр. активну роль у розгортанні соціалістичної індустріалізації відігравало Всеукраїнське товариство раціоналізаторів, провідним завданням якого було сприяння розвитку народного господарства країни шляхом розгортання раціоналізації виробництва.

Це громадське об'єднання налагоджувало на виробництві процеси раціоналізації постачання сировини та збуту продукції, сприяло оптимізації системи календарного планування у межах цеху та оперативного обліку виробничих процесів, обліку заробітної плати. Активісти товариства сприяли запровадженню на виробництві госпрозрахунку, раціоналізації масових виробничих операцій. Провідну роль у цих процесах відігравали „раціоналізаторські пости”, які упродовж першої половини 30-х рр. створювалися на фабриках і заводах радянської України виробничими осередками ВУТОР⁸.

Всеукраїнське товариство раціоналізаторів на початку 30-х рр. докладало зусиль до справи налагодження процесу раціоналізації обліку робочого часу на виробництві, запровадження госпрозрахунку на фабриках і заводах Української РСР. Також у цей час товариство займалося аналізом факторів зростання продуктивності праці, вивченням причин швидкої втомлюваності робітників і пошуком засобів подолання цього явища. Активісти цього громадського об'єднання вивчали ефективність запровадження на виробництві прогресивно-преміальної системи оплати праці та її поліпшення, боролися з втратами виробництва шляхом розгортання оперативного обліку виробничих простоїв і вивчення їх причин тощо⁹.

Упродовж 30-х рр. силами ВУТОР на теренах радянської України було проведено низку заходів у сфері обліку часу під час виконання виробничих процесів, технічного планування на основі принципів раціоналізації, соціалістичного обліку виробничої діяльності тощо¹⁰. Часто ці заходи узгоджувалися з раціоналізаторськими кампаніями, які проводилися на виробництві силами професійних спілок¹¹. Це громадське об'єднання активніше перевіряло стан розгортання раціоналізації на виробництві, ніж спеціальні інспектори¹².

ВУТОР приділяло значну увагу справі забезпечення дострокового виконання п'ятирічних планів розвитку народного господарства Української СРР. У рамках цього завдання активісти товариства на промислових підприємствах організовували опрацювання та реалізацію зустрічних промфінпланів, займалися вивченням і запровадженням на виробництві методів бригадного госпрозрахунку, сприяли поліпшенню виробничого обліку та планування робіт тощо¹³. З цією метою Всеукраїнське товариство раціоналізаторів упродовж першої половини 30-х рр. на підприємствах УСРР розгорнуло роботу цілої мережі раціоналізаторських бригад¹⁴.

Завдяки зусиллям ВУТОР упродовж 30-х рр. на виробництві було налагоджено облік процесів соціалістичного змагання й ударництва, за підтримки Інституту праці відбувається залучення робітників-ударників до раціоналізаторської роботи¹⁵. Товариство брало участь у розробці методики виробничого госпрозрахунку, методики та техніки обліку соцзмагання. Для опрацювання цих питань активістами Всеукраїнського товариства раціоналізаторів організовувалися спеціальні пленуми та конференції, проводилася консультативна

робота через мережу спеціальних курсів. Завдяки зусиллям цього громадського об'єднання на фабриках і заводах радянської України активно розвивався ударницький рух, спрямований на посилення раціоналізації виробництва, розгорнулося соціалістичне змагання у сфері раціоналізації¹⁶.

Це громадське об'єднання запроваджувало у виробничі процеси „більшовицький госпрозрахунок”. Силами ВУТОР було розгорнуто систему заходів із виконання трудовими колективами підприємств зустрічних промфінпланів, поглиблення госпрозрахунку через оптимізацію обліку виробничих процесів. Товариством на теренах радянської України було налагоджено процес підготовки кадрів фахівців у сфері раціоналізації виробництва¹⁷.

На початку 30-х рр. товариством вживалися заходи щодо посилення плановості у сфері розгортання раціоналізації виробництва, посилення керівництва цим процесом з боку господарських органів. Силами ВТР проводилися масові кампанії – „штурмові місячники раціоналізації”, які були спрямовані на активізацію раціоналізаторського руху на території Української СРР¹⁸. У рамках цих кампаній спільно з Інститутом раціоналізації УРСР на фабриках і заводах розгорнулася мережа раціоналізаторських постів¹⁹. Координація цих робіт здійснювалася профспілковими органами²⁰.

Завдяки зусиллям виробничих осередків ВУТОР питання раціоналізації упродовж першої половини 30-х рр. стали активно висвітлюватися у фабричних і заводських стінних газетах. Силами цього громадського об'єднання було налагоджено видання літератури, яка висвітлювала питання раціоналізації народного господарства, спеціального збірника „Огляд раціоналізації”²¹. Товариство стежило за наявністю у місцевій пресі окремих „сторінок раціоналізації”, сприяло висвітленню у газетах і журналах завдань соціалістичної раціоналізації, перебігу її розгортання на виробництві та участі у цьому процесі самого ВУТОР²².

Членами ВУТОР писалися колективні й індивідуальні наукові праці, у тому числі монографії та брошури, складалася бібліографія літератури з питань раціоналізації, писалися рецензії та критичні замітки, реферати. Активісти товариства брали участь у науково-практичних конференціях, присвячених питанням раціоналізації та планування виробництва, самі проводили спеціальні семінари та лекції, на яких розглядалися питання раціоналізації²³. У рамках науково-дослідної роботи Всеукраїнського товариства раціоналізаторів здійснювалися дослідження у сфері психотехніки та наукової організації праці, визначалися способи застосування цих розробок на виробництві для поліпшення технічних і технологічних процесів²⁴. Реалізуючи свої завдання, Всеукраїнське товариство раціоналізаторів підтримувало зв'язки із закордонними громадськими об'єднаннями, які мали на меті розвиток раціоналізації²⁵.

Справою раціоналізації будівельних робіт опікувалося Всеукраїнське товариство раціоналізаторів будівництва (ВУТОРБ). Це громадське об'єднання було організоване наприкінці 20-х рр. на правах українського відділення Всесоюзного товариства раціоналізаторів будівництва (ВРБ) із центром у Харкові²⁶.

ВУТОРБ спільно з органами НК РСІ вживало заходів щодо раціоналізації будівельних робіт на теренах радянської України, насамперед – їх технологічного процесу, здешевлення виробництва будівельних матеріалів, спрощення обліку виробничих процесів у будівельній індустрії²⁷. Питання здешевлення житлового будівництва брали під свій контроль профспілки, розглядаючи його як соціально значуще²⁸.

Товариство спрямовувало свої зусилля також на боротьбу із втратами у будівництві, на поліпшення та зменшення вартості будівельних робіт, розробку нових будівельних матеріалів і способів ведення будівельних робіт, їх практичну реалізацію, виявлення раціоналізаторських пропозицій, які дозволяли поліпшити

стан будівельної справи. Силами ВУТОРБ на початку 30-х рр. було налагоджено обмін досвідом раціоналізаторської роботи між трудовими колективами працівників будівельної промисловості Української СРР, вироблено загальні методи планування раціоналізаторської роботи, створено уніфіковану методологічну базу обліку технологічних процесів у будівництві та способів їх оптимізації тощо²⁹.

Також це громадське об'єднання діяло у напрямку розгортання науково-технічної та консультаційної роботи серед працівників будівельної індустрії радянської України, звертало свою увагу на підготовку кваліфікованої робочої сили, сприяло розвитку винахідництва у будівельній справі³⁰. У питанні підготовки раціоналізаторських кадрів у сфері будівництва ВУТОРБ отримувало значну допомогу від Всеукраїнського товариства робітників-винахідників (ВУТОРВИН)³¹.

ВУТОРБ упродовж першої половини 30-х рр. налагоджувало ув'язку основних і допоміжних процесів під час виконання будівельних робіт, займалося вивченням питань раціоналізації проектувальних робіт перед початком будівництва, розробляло систему максимального переходу будівельної індустрії на нові, високотехнологічні методи. Це громадське об'єднання займалося вивченням технічних особливостей використання будівельних матеріалів, їх структури, шукало шляхи поліпшення якості цих матеріалів, налагоджувало процес раціонального використання відходів будівництва³². Ці питання узгоджувалися з виробничими нарадами³³ та профспілковими органами³⁴.

Силами цього громадського об'єднання вживалися заходи щодо запровадження плановості у будівельні роботи, вироблення та реалізації нових форм і методів будівництва. Активісти товариства на теренах радянської України упродовж першої половини 30-х рр. розгортали рух за максимальне використання людських і матеріальних ресурсів, за налагодження систематичної механізації будівельних робіт, поліпшення роботи транспорту, задіяного при транспортуванні будівельних матеріалів³⁵.

Силами Всеукраїнського товариства раціоналізаторів будівництва проводилися систематичні огляди раціоналізаторської роботи, організовувалися раціоналізаторські гуртки. Активістами цього громадського об'єднання проводилася роз'яснювальна робота щодо раціоналізації будівельних процесів серед робітників-будівельників і всього робітничого загалу. Виробничими осередками товариства проводився систематичний збір робітничих пропозицій у сфері раціоналізації будівництва. Для ефективнішої організації цього процесу ВУТОРБ створювало спеціальні „темники раціоналізаторських пропозицій”, у яких акцентувалася увага на економії будівельних матеріалів і затрат робочої сили. У контексті збору робітничих пропозицій товариством на місцях проведення будівельних робіт розміщувалися спеціальні „дошки робітничих раціоналізаторських пропозицій”, випускалися картки та листівки з орієнтовними планами подання робітничих пропозицій у сфері раціоналізації будівельних процесів³⁶. Також товариство активно займалося вирішенням проблеми механізації будівельних робіт на теренах радянської України. Для цього місцевими філіями ВУТОРБ скликалися спеціалізовані раціоналізаторські наради³⁷.

Упродовж першої половини 30-х рр. Всеукраїнське товариство раціоналізаторів будівництва налагоджувало процеси підготовки кадрів раціоналізаторів шляхом організації постійних курсів бригадирів, які спеціалізувалися на нових будівельних матеріалах, розгортання організаційно-технічного забезпечення роботи на великих новобудовах³⁸.

Товариство налагоджувало науково-видавничу та науково-технічну діяльність у сфері раціоналізації роботи будівельної індустрії. Силами цього громадського об'єднання було налагоджено видання технічної літератури, пов'язаної з питаннями розвитку раціоналізації виробництва та будівельної справи. ВУТОРБ брало участь у випуску „Бюлетеня технічно-економічної літератури” – періодичного видання

бібліографічного спрямування³⁹. Статті членів товариства, присвячені питанням раціоналізації будівельної справи, друкувалися у відомому часописі „Шляхи індустріалізації”⁴⁰. Товариством випускалися також різного роду плакати, проспекти та листівки, стінні газети, фотоальбоми тощо. Вони зазвичай мали як інформаційно-технічний, так і агітаційно-пропагандистський характер⁴¹.

Активісти цього товариства вивчали закордонний досвід раціоналізації будівельної справи, відкривали раціоналізаторські гуртки та курси. Члени цього громадського об'єднання влаштовували для робітників-будівельників публічні доповіді, диспути, лекції, демонстрації кінофільмів, „вечори запитань і відповідей”, звіти, присвячені питанням раціоналізації будівництва на теренах радянської України. Силами ВУТОРБ у цей час на території Української СРР було створено мережу бібліотек технічного спрямування, які здебільшого комплектувалися книжками та брошурами з будівельної справи та раціоналізації виробничих процесів, організовано мережу виставок раціоналізації, видання власного часопису „Раціоналізатор” і друк відповідних статей в інших періодичних виданнях⁴². Ця робота координувалася профспілковими органами через виробничі наради, яким були підзвітні осередки ВУТОРБ⁴³.

У рамках налагодження процесу технічної освіти на місцях будівництва ВУТОРБ організовувало інсценізовані „суди” над окремими раціоналізаторськими заходами, диспути, проводило екскурсії робітників-будівельників на підприємства⁴⁴. У цій роботі мав проявлятися індивідуальний підхід до раціоналізаторської роботи по окремих трудових колективах на цеховому та бригадному рівнях⁴⁵.

Важливу роль у розгортанні раціоналізаторського руху на підприємствах радянської України наприкінці 20-х – упродовж 30-х рр. відіграло Всеукраїнське науково-технічне товариство раціоналізаторів управління, яке у квітні 1931 р. було перейменоване на Всеукраїнське товариство раціоналізаторів управління (ВУТОРУ). Провідним завданням цього громадського об'єднання було посилення ефективності роботи управлінського апарату господарських органів і промислових підприємств за допомогою раціоналізації⁴⁶.

ВУТОРУ за допомогою органів НК РСІ налагоджувало систему спрощення державного апарату, його здешевлення, піднесення на вищий рівень його технічної бази, займалося опрацюванням питань перебудови роботи управлінського апарату господарських органів на основі принципів раціоналізації, сприяло розвитку винахідництва у сфері раціоналізації техніки управління, налагоджувало зв'язки та обмін досвідом із науково-дослідними та практично-раціоналізаторськими установами СРСР, займалося поширенням серед населення інформації про особливості раціоналізації державного управління⁴⁷. Завдяки зусиллям ВУТОРУ було розроблено систему планування роботи господарського апарату, її стандартизації та спрощення⁴⁸. У цій сфері товариство співпрацювало з фабрично-заводськими комітетами профспілок і видавництвом „Техніка управління”⁴⁹.

Всеукраїнське товариство раціоналізаторів управління встановлювало єдину систему обліку у державному апараті, займалося технічним удосконаленням цієї системи, шукало шляхи оптимізації роботи фінансових апаратів підприємств. Активісти цього громадського об'єднання вживали заходів щодо оздоровлення роботи державного апарату, займалися підготовкою кадрів у сфері раціоналізації державного управління, розповсюджували інформацію щодо раціоналізації управлінських процесів на спеціальних курсах і на загальних зборах раціоналізаторів фабрик і заводів радянської України тощо⁵⁰.

ВУТОРУ у першій половині 30-х рр. організувало на підприємствах УСРР систему робітничого шефства над управлінським апаратом, вело боротьбу із зайвими витратами на його утримання, з бюрократизмом. У цій сфері активістами товариства навіть висувалися зустрічні плани, які мали активізувати відповідну боротьбу з бюрократизмом, що велася НК РСІ⁵¹. Одним із провідних напрямків роботи цього громадського об'єднання було винайдення способів зменшення

видатків на утримання управлінського апарату підприємств і установ⁵². Упродовж першої половини 30-х рр. ВУТОРУ активно розгортає свою діяльність у сфері раціоналізації обліку заробітної плати працівників промислових підприємств радянської України⁵³.

Пропаганду своєї роботи ТРУ вело через свої виробничі осередки та „кутки раціоналізації” у пресі, раціоналізаторські виставки та спеціалізовані технічні консультації, через періодичний орган цього громадського об'єднання – інформаційний бюлетень „Трибуна раціоналізатора управління”, в якому містилися також статті, присвячені окремим методично-технічним аспектам проведення раціоналізації управлінського апарату⁵⁴.

ВУТОРУ організувало диспути своїх членів, які мали на меті підвищення їх обізнаності з питаннями раціоналізації загалом і раціоналізації управлінського апарату підприємств і господарських установ зокрема. Силами цього громадського об'єднання на підприємствах була створена мережа раціоналізаторських курсів. На них вивчалися питання економічної політики СРСР, теорії раціоналізації народного господарства, порівнювались капіталістична та соціалістична раціоналізація. Також активістами товариства проводилися у робітничому середовищі лекції та семінари, конференції та консультації за окремими напрямками раціоналізації народного господарства. Ці консультації були призначені насамперед для обслуговування учасників раціоналізаторських бригад. ВУТОРУ влаштувало на виробництві упродовж першої половини 30-х рр. мережу раціоналізаторських гуртків, для яких спеціально готувало кадри інструкторів та пропагандистів⁵⁵.

Цим громадським об'єднанням організувалися бібліотеки, укомплектовані технічною літературою раціоналізаторського спрямування, навіть архіви з матеріалами, присвяченими питанням раціоналізації виробництва й управлінського апарату підприємств та господарських органів. Для робітників, які цікавилися раціоналізацією виробництва, активістами товариства проводилися різного роду екскурсії, організувалися виставки раціоналізаторських пропозицій⁵⁶.

Всеукраїнське товариство раціоналізаторів управління підвищувало кваліфікацію своїх членів шляхом їх направлення до професійно-технічних училищ, вищих навчальних закладів технічного профілю та на різного роду курси⁵⁷.

У сфері підвищення рівня обізнаності своїх членів із технікою та справою раціоналізації ВУТОРУ співпрацювало з добровільним товариством „Техніка масам” і науково-дослідними інститутами⁵⁸. З ініціативи професійних спілок та під наглядом їх органів проводився обмін досвідом раціоналізаторської роботи між промисловими підприємствами⁵⁹.

Активістами цього громадського об'єднання упродовж першої половини 30-х рр. проводилося вивчення досвіду раціоналізаторської роботи за кордоном, особливо – у Німеччині та США⁶⁰. Увага акцентувалася на досвіді раціоналізації виробництва славнозвісного американського підприємця Г. Форда. Незважаючи на те, що компартійними ідеологами піддавався критиці капіталістичний світогляд цієї видатної особистості, радянські науковці, інженерно-технічні працівники та функціонери господарських органів повсякчас зверталися до здобутків Г. Форда у сфері раціоналізації виробництва, підвищення продуктивності праці та запровадження режиму економії на промислових підприємствах⁶¹. „Найчесніший мультимільйонер” у своїй відомій праці „Моє життя, мої досягнення” визначив раціоналізацію як ключовий чинник розвитку виробництва та економіки країни загалом, виклав основні принципи раціоналізації та шляхи їх практичного застосування на промислових підприємствах⁶².

Дослідивши проблему громадського виміру української раціоналізації, можемо зробити висновок, що у період розгортання форсованої індустріалізації вона найяскравіше проявилася у діяльності раціоналізаторських товариств. З-поміж них одне було загальним – Всеукраїнське товариство раціоналізаторів, а два –

спеціалізованими: Всеукраїнське товариство раціоналізаторів будівництва та Всеукраїнське товариство раціоналізаторів управління. Ці громадські об'єднання спромоглися розробити методичну базу розгортання раціоналізації, визначити основні принципи цього процесу та механізми їх реалізації. За сприяння господарських і профспілкових органів раціоналізаторські товариства розгортали свою діяльність на усіх ділянках виробництва й управлінського апарату промислових підприємств. Особливо варто виділити поширення цими громадськими організаціями технічної освіти, яка була акцентована на питаннях раціоналізації. Підготовка раціоналізаторських кадрів із числа робітників та інженерно-технічних працівників заклала підвалини подальшого розгортання раціоналізаторського руху в українській індустрії, який був позначений зростанням кількості раціоналізаторських товариств. Вважаємо доцільним подальше дослідження окресленої нами проблеми на регіональному рівні.

1. Воскресенская М., Новоселов Л. Производственные совещания – школа управления (1921-1965 гг.) – М.: Издательство ВЦСПС «Профиздат», 1965.

2. Мовчан О.М. Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті рр.) – К.: Інститут історії України НАН України.

3. Балан Д.М. У роки „великого перелому”. (1929-1941 рр.) // Нариси історії професійних спілок України. – К.: ФПУ, 2002.

4. Москальов Б.Г. Форд і формування радянської моделі технічної модернізації сільського господарства // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 594. – Історія. – Випуск 35. – Харків: НМЦ „СД”, 2003. – С102.

5. Гринчуцький Валерій. Промислові трести України в 20-ті роки. – К.: „Наукова думка”, 1997.

6. Свистович С.М. Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20 – 30 рр. ХХ ст.). – К.: „Варта”, 2007.

7. Гринчуцький Валерій. Промислові трести України в 20-ті роки. – К.: „Наукова думка”, 1997. – С.116.

8. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.171. – Арк.23-28, 37.

9. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.142. – Арк.70, 74.

10. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.134. – Арк.77, 84, 111.

11. Свистович С.М. Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20 – 30 рр. ХХ ст.). – К.: „Варта”, 2007. – С.306.

12. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.281. – Арк.21.

13. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.351. – Арк.1-2, 5-6.

14. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.142. – Арк.75.

15. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.351. – Арк.11.

16. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.201. – Арк.41-47, 53.

17. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.142. – Арк.27, 88-94, 102.

18. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.171. – Арк.2-4.

19. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.171. – Арк.6-7.

20. Свистович С.М. Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20 – 30 рр. ХХ ст.). – К.: „Варта”, 2007. – С.306.

21. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.201. – Арк.1, 41, 53.

22. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.142. – Арк.69.

23. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.134. – Арк.8, 13, 15, 76.

24. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.351. – Арк.3, 9.

25. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.142. – Арк.53.

26. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.121. – Арк.3.

27. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.71. – Арк.8-9, 25.

28. Андреев А. Профспілки й господарче будівництво. – М. – Харків: Видавництво ЦК Спілки залізничників „Гудок”, 1927. – С.37.

29. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.121. – Арк.50, 54, 60.

30. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.122. – Арк.188, 206, 208.

31. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.121. – Арк.61.

32. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.187. – Арк.2, 6, 12-17.

33. Воскресенская М., Новоселов Л. Производственные совещания – школа управления (1921-1965 гг.) – М.: Издательство ВЦСПС «Профиздат», 1965. – С.156.

34. Рабочий класс в управлении государством (1926-1937 гг.) - М.: Издательство «Мысль», 1968. – С.191.

35. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.141. – Арк.1.

36. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.187. – Арк.23-25, 57.

37. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.121. – Арк.86.

38. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.115. – Арк.175.

39. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.179. – Арк.16, 24, 95.

40. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.122. – Арк.144.

41. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.187. – Арк.23.

42. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.78. – Арк.1.
 43. Довідник профпрацівника. – Х.: Видавництво ВУРПС „Український робітник”, 1930. – С.54.
 44. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.193. – Арк.31, 45.
 45. Справочник профработника. Тарифно-экономические вопросы. – М.: Издательство ВЦСПС, 1930. – С.160.
 46. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.111. – Арк.40.
 47. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.160. – Арк.7.
 48. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.51. – Арк.2, 10.
 49. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.303. – Арк.13, 15.
 50. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.160. – Арк.10.
 51. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.111. – Арк.51.
 52. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.314. – Арк.27.
 53. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.111. – Арк.20.
 54. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.303. – Арк.16, 20.
 55. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.111. – Арк.5-10, 16, 37, 73.
 56. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.288. – Арк.48.
 57. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.111. – Арк.140.
 58. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.288. – Арк.37-40.
 59. Справочник профработника. Тарифно-экономические вопросы. – М.: Издательство ВЦСПС, 1930. – С.160.
 60. ЦДАВО України. – Ф.2344. – Оп.1. – Спр.111. – Арк.106.
 61. Москальов Б.Г. Г. Форд і формування радянської моделі технічної моделі модернізації сільського господарства // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – № 594. – Історія. – Випуск 35. – Харків: НМЦ „СД”, 2003. – С102.
 62. Форд Г. Моя жизнь – мои достижения. – Минск: «Попурри», 2007. – С.100-117.

В статье на основе архивных источников освещается деятельность рационализаторских общественных организаций на промышленных предприятиях советской Украины в период развертывания форсированной индустриализации.

In article at the archives files are examined activity rationalization public associations at industrial concerns Soviet Ukraine at period of forced industrialization.

УДК 3:71 (477.51) «18»

Наталія Потій

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ ЗЕМСЬКИХ НАРОДНИХ УЧИЛИЩ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (1864-1874 рр.)

Стаття присвячена основним аспектам формування мережі початкових народних училищ у Чернігівській губернії. Особливу увагу звернено на питання кількісного зростання навчальних закладів та фактори, які сприяли чи перешкоджали розвитку освіти. Автор доводить, що чисельність училищ збільшувалась завдяки спільним зусиллям земств, сільських громад та приватних осіб.

Земська реформа 1864 р. стала продовженням реформи зі скасування кріпосного права і рішучим кроком уперед у розвитку господарських та культурних справ на місцевому рівні. Під опікою земських установ опинилися будівництво доріг, медицина, освіта, допомога хворим, бідним та постраждалим від війн тощо. Питання розвитку початкової освіти у земських діячів викликало значний інтерес,

© Потій Наталія Миколаївна – аспірантка кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка.